

ՆԱԶԻԿ ԳԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ՍԻՐԻԱՅՈՒՄ

Հայ ժողովուրդը նյութականի մեջ երբեք չի գտել իր գերագույն արժեքը: Նա միշտ գիտակցել ու ամեն ինչից վեր է դասել գիրն ու գրականությունը, մշակույթը, եղել է և է՝ արարող ու մնայուն արժեքներ ստեղծող ժողովուրդ: Նրա որոշ հատվածներ դաժան ճակատագրի բերումով որ երկրում էլ, որ ապրել են, դարերի ընթացքում ստեղծել են անզնահատելի արժեքներ, որոնք կարոտ են համահայկական և, ինչու չէ նաև, համաշխարհային ճանաչման ու զնահատման:

Հայկական տարբեր գաղթօջախներում անմիջականորեն լինելը, համայնքների կյանքին ու առօրյային մոտիկից ծանոթանալը, գաղութների պատմության հանգամանալից ուսումնասիրությունները մեզ հանգեցրին այն մտքին, որ բոլոր հայկական գաղթօջախները, որոշակի նմանություններ ու ընդհանրություններ ունենալով հանդերձ, ունեն նաև առանձնահատուկ տարբերություններ, որոնցով և պայմանավորված է նրանց պատմությունների և, ընդհանրապես, հայ ժողովրդի պատմության ինքնատիպությունն ու հարստությունը:

Ամենաառաջին ընդհանրությունը, թերևս, բոլոր գաղթօջախների նույն ճակատագրին արժանանալն է. տարագրություն, օտար ավերում դեզերումներ, ֆիզիկական և հոգևոր տառապանքներ, ջարդ, կորուստ ու վիշտ, անվերջ որոնումներ՝ հույսի նշույլները սրտերում: Եվ վերջապես հախբերականորեն ապահով որոշակի մի տեղում հաստատում: Օտար երկրում հիմք գցելով տարագիր հայը տարիների ճանապարհ անցնելով, իր հոգու խորքում միշտ փայփայում է Հայրենիքի գաղափարը, իր մեջ ամուր պահելով ազգային ավանդույթներն ու սովորույթները, մայրենին ու մշակույթը:

Ասկայն ասրելով տարբեր օտար երկրներում, չհիվելով ու հաղորդակցվելով իրարից չափազանց տարբեր ազգերի ու ժողովուրդների հետ, հայն իր մեջ մի ինքնատիպ կամուրջ է ստեղծել, որը կարողացել է ներդաշնակորեն միացնել իրար ազգայինի և օտարի առանձնահատկությունները:

Հայերի ապաստանած յուրաքանչյուր երկիր իր կառույցներով, տնտեսավարման համակարգով, քաղաքական, սոցիալ- հասարակական, կրթա- մշակութային ինքնատիպ արժեքներով ու հիմնահարցերով մեծ ներգործություն է թողել այդտեղ ապրող ազգային փոքրամասնությունների, որոնց թվում և հայ համայնքների գոյատևման և զարգացման վրա:

Եվ պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում տվյալ երկրների վերոհիշյալ գործոնները կրել են լուրջ փոփոխություններ, փոխելով նաև նրանցում ապրող ժողովուրդների սոցիալ-տնտեսական, հասարակական և կրթա-մշակութային կյանքը, փոխելով նրանց պատմությունը: Ահա սա է այդքան տարբեր ու բազմազան դարձնում մեր գաղթօջախների պատմությունը, որը, այնուամենայնիվ, ինչպես իրավամբ նշում է մեծ պատմաբան Լեոն, մի ամբողջություն է կազմում մեր Հայրենիքի պատմության հետ. «Հայոց ժամանակակից պատմութեան ամենախոշոր, ամեն ինչ վճռող և բացատրող յատկութիւնն այն է, որ նա կազմուած է հայ գաղութների հզօր ազդեցութեան տակ, համարեա նրանց ձեռքով միայն: Բուն Հայաստանն ապրել է սկսում իր գաղափարներով, ցուցումներով, ներշնչուած շարժումներով...: Հասկանալ եւ բացատրել այն ամէնը ինչ 19-20-րդ դարերում կատարուեց բուն Հայաստանում այնպիսի արագաստի ուժգնութեամբ, որպիսին չի տեսել հայոց պատմութիւնն իր առաջին օրերից, երբեք չի կարելի, եթե նրանցից անջատենք գաղութները: Այս բոլորովին անհնարին է, որովհետև ժամանակակից պատմութեան ընթացքում գաղութների եւ մայր երկրի կեանքը միախառնուած է, ամբողջացած է, եւ անկարելի է բաժանարար գծեր դնել երկու կողմերի մէջ»:¹

¹ ԼԵՕ, *Երկերի ժողովածու*, հ. 4, *Երևան, 1984թ.*, էջ 73:

Աշխարհի հայահոծ գաղթօջախներից է Սիրիայի հայկական գաղութը: Այն ձևավորվել է դեռ շատ հին ժամանակներից՝ պատմական տարբեր ժամանակաշրջաններում կրելով տվյալ երկրում տեղի ունեցող իրադարձություններին համապատասխան կառուցվածքային, սոցիալ-տնտեսական ու կրթա-մշակութային փոփոխություններ:

Սիրիայի պետական կառույցներում հայերը ներկայացված են ըստ կրոնական համայնքների՝ հայ առաքելական, հայ ավետարանական և հայ կաթոլիկ եկեղեցիների հովանավորությամբ ու ղեկավարությամբ:

Գաղութում ազգային մթնոլորտն ու ավանդույթները պահպանող հիմնական գործոններ են եղել և են հայկական եկեղեցին, դպրոցը, տպարանը, թերթը, մշակութային և հասարակական-բարեգործական միությունները:

Սիրիայում գործող հայկական ամենօրյա դպրոցների թիվն այսօր հասնում է 31-ի: Դրանք գործում են Սիրիայի մայրաքաղաք Դամասկոսում, հայկական գաղթօջախի սիրտը համարվող Չալեպում, Լաթաքիայում, Յագուբիեում, Քամիշլիում, Ռաքքայում, Հասիչեում, Ռաս էլ Այնում, Թերիքում, Քեսապում: Մեկօրյա դպրոց կա նաև Դեր էլ Ջոր քաղաքում: Վերը նշված 31 դպրոցներից 14-ը գործում են Չալեպում:

Դպրոցները գտնվում են հայ առաքելական, հայ ավետարանական, հայ կաթոլիկ եկեղեցիների, ազգային կուսակցությունների, բարեգործական, մշակութային, հայրենակցական միությունների հովանու տակ:

Ամենահին հայկական ամենօրյա դպրոցները՝ Ազգային Հայկազյան վարժարանը և Հայ Ավետարանական Նահատակաց Միացեալ վարժարանը, թվագրվում են 1852-ին: Ազգային Հայկազյան վարժարանը բացվել է Չալեպում Հայ առաքելական եկեղեցու Առաջնորդարանի ջանքերով, իսկ Հայ Ավետարանական Նահատակաց Միացեալ վարժարանը՝ Քեսապում, Հայ Ավետարանական համայնքի կողմից:

Հաջորդ դպրոցը՝ Ս.Գր. Լուսավորիչ ճեմարանը, բացվել է 1910թ.-ին Հայ կաթոլիկ եկեղեցու հովանավորությամբ, դարձյալ Չալեպ քաղաքում: Սրանց հետևում են Հայ քույրերի Անարատ հղության վարժարանը /1913թ., Հալեպ/, Կիլիկյան ճեմարանը (Հնչակյան կուսակցություն, Հալեպ), Սրբոց Նահատակաց վարժարանը /1922թ., Լաթաքիա/, Հայ Ավետարանական

վարժարանը /1923թ. Հալեպ/, Ազգային Սահակյան վարժարանը /1927թ. Հալեպ/, Միխիթարյան վարժարանը / Միխիթարյան միաբանություն-1938թ. Հալեպ/, Զարեն Եփփե ճեմարանը /1947թ.Հալեպ/,Նաջարյան- Գյուլպեհկյան երկրորդական վարժարանը / ԶԲՄ, 1954, Հալեպ / և այլ դպրոցներ Սիրիայի տարբեր քաղաքներում, ուր ապրում ու արարում է հայությունը:

Սիրիայում գործող հայկական ամենօրյա դպրոցները կրթական երեք աստիճան ունեն.

1.Նախակրթարան-1-ից 6-րդ դդ.

/մեր հանրակրթական դպրոցի տարրական դպրոցին է համապատասխանում/

2.Միջնակարգ-7-ից 9-րդ դդ.

/մեր հիմնական դպրոցին է համապատասխանում/

3.Ենկոտոռական-10-ից 12-րդ դդ.

/մեր ավագ դպրոցին է համապատասխանում/

Բոլոր հայկական դպրոցները Սիրիայի կրթական համակարգի կազմի մեջ են և պարտադիր իրականացնում են պետական կրթական ծրագրերը:

Սիրիայի հայկական ամենօրյա դպրոցները վճարովի են,սակայն,սոցիալապես անապահով և ոչ վճարուճակ ընտանիքների երեխաները սովորում են ամբողջական կամ կես զեղչով: Նրանց ուսման ծախսերը իրենց վրա են վերցնում թե՛ եկեղեցիները, թե՛ մշակութային /Բամազգային, Թեքեյան/, բարեսիրական / ՍՕԽ, Զ.Բ.Մ./, հայրենակցական միությունները և՛ թե՛ անհատ բարերարները: Մի խոսքով ամբողջ հայ համայնքն է շահագրգռված հայ երեխաների հայեցի կրթության ու դաստիարակության խնդրով և ամեն ճիգ ու եռանդ գործադրում այն լուծելու համար:

Սիրիայում հայ կրթական գործը լավ կազմակերպված բնույթ ունի, այն մի կուռ ամբողջություն է: Սիրիահայությունը մեծ նվիրումով,բարձր պատասխանատվությամբ է իրականացնում Սիրիայում ապրող հայ երեխաների հայեցի կրթության և դաստիարակության գործը:

Սիրիայի հայկական գաղթօջախում անձամբ լինելու ժամանակահատվածում մեր ուսումնասիրություններն ու անմիջական

շփուճները սիրիահայության տարբեր բնագավառների ներկայացուցիչների մտավորականների, քաղաքական, հասարակական, կրթական, մշակութային գործիչների, հոգևորականների, արհեստավորների հետ, մեզ հանգեցրին այն եզրակացության, որ սիրիահայությունը, մուսուլմանների շրջապատում ապրելով հանդերձ, ամուր կապված է իր ազգային արմատներին, հավատարիմ իր ազգաշահ գաղափարներին, նրանցում ուժեղ է ազգային ոգին, անսահման է նվիրումը հայրենանվեր ու ազգապահպան գործերին՝ համուց հայ երեխաների երջանիկ ապագայի:

Մինչև 1967թ. Սիրիայի հայկական դպրոցներն առավել ազատ էին իրենց գործունեության մեջ: Չկային որոշակի սահմանափակումներ հայագիտական առարկաների՝ հայոց լեզվի, հայ գրականության, հայ ժողովրդի պատմության և կրոնի ուսուցման գործում:

Ավելին, հայկական դպրոցների տարրական դասարաններում /իրենց մոտ՝ նախակրթարաններում/ բոլոր առարկաների ուսուցումը տարվում էր հայերենով, ավելացրած արաբերեն լեզուն և արաբերեն թվաբանությունը:

Սակայն 1967թ.-ին երկրում ռեժիմի փոփոխման հետ կապված տեղի են ունենում լուրջ արգելքներ ու սահմանափակումներ նաև կրթական ոլորտում՝ հատկապես ազգային փոքրամասնությունների հանդեպ:

Երկրում հաստատվում է տնտեսավարման սոցիալիստական համակարգ, խիստ կարգուկանոն, նոր սկզբունքներ ու նորմեր, որոնց անհրաժեշտ էր անվերապահորեն ենթարկվել: Դրանց ենթարկվեցին նաև ազգային բոլոր փոքրամասնությունները, այդ թվում և հայերը:

Սիրիահայությունը տազնապալից օրեր էր ապրում: Վտանգի էր ենթարկված հայկական դպրոցների գոյությունը: Կամ պետք էր ենթարկվել բոլոր սահմանափակումներին կամ փակվել:

Ի՞նչ էին իրենցից ներկայացնում նոր ռեժիմի բերած արգելքներն ու սահմանափակումները կրթության ասպարեզում ազգային փոքրամասնությունների համար:

Ամենաառաջինը՝ բոլոր դպրոցները համարվեցին պետության ենթակայության տակ՝ արաբական, արաբերեն անվանումներով:

Երկրորդ - բոլոր դպրոցներում նշանակվեցին արաբ տնօրեններ:

Երրորդ - արգելվեցին հայագիտական բոլոր առարկաների /հայոց լեզու, հայ գրակ., հայ ժող. պատմ./ դասավանդումը դպրոցներում, բացի կրոնից:

Չոորորդ- արգելվեց տարրական դասարաններում /նախակրթարանում / ուսուցումը կազմակերպել հայերենով:

Հինգերորդ -պարտադրվեց առաջինից մինչև 12-րդ դասարան ուսուցումը տանել արաբերեն լեզվով, ընդհուպ մինչև կրոնի պատմության ուսուցումը 9-րդ և 12-րդ դասարաններում, որն ավարտվում է պետական քննությունով:

Վեցերորդ- բոլոր դպրոցներին պարտադրվեց պետական կրթական ծրագրերի անխափան կատարում:

Յոթերորդ-պետականորեն սահմանվեց աշակերտների ուսման վճարը:

Ութերորդ-բոլոր դպրոցները պետությունից ստանում են որոշակի ֆինանսավորում, ուսուցիչների վարձատրման չափը որոշում է պետությունը /միասնական/:

Հայկական շատ դպրոցներ՝ հայ կաթոլիկ, հայ ավետարանական եկեղեցիների, Հնչակյան կուսակցության և Հ.Բ.Ը.Մ.-ի հովանավորության, չցանկացան ենթարկվել վերոհիշյալ սահմանափակումներին և որոշ ժամանակով փակվեցին: Անհրաժեշտ էր տվյալ ժամանակի համար խելացի ու ճկուն քաղաքականություն վարել իրավիճակից նվազագույն վնասով դուրս գալու համար: Մշակվեցին նոր մոտեցումներ և ժամանակի ոգուն համապատասխան գործելակերպ՝ հիմք ընդունելով «որոշ մասը կորցնելով՝ ամբողջը պահպանելու» սկզբունքը:

Եվ ազգային վարժարանները /առաքելական եկեղեցու/ կտրականապես դեմ կանգնեցին դպրոցները փակելու վտանգավոր գաղափարին:Որոշվեց խուճապի չենթարկվել և թույլատրված գործունեության շրջանակներում շարունակել գործել և ինչ գնով էլ լինի իրականացնել հիմնական նպատակը՝ մատաղ սերնդի հայեցի կրթությունն ու դաստիարակությունը:

Երկարատև ու համառ բանակցությունների շնորհիվ հնարավոր եղավ ձեռք բերել հայկական դպրոցներում մայրենի լեզվի ուսուցման թույլտվությունը՝ այս անգամ կրթության բովանդակության մեջ ներառելով որպես ծիսական լեզու՝ նրան տրամադրվեց 4 ժամ, ևս 4 ժամ՝ կրոնին:

Սա, իհարկե, արդեն որոշակի հաղթանակ էր տվյալ բարդ իրադրության պայմաններում, սակայն շատ չնչին՝ կորցրածի համեմատ:

Ինչևէ, առաջին քայլն արված էր, անհրաժեշտ էր մտածել հետագա անելիքների, կորցրածը կամաց-կամաց հետ վերադարձնելու մասին: Ու ազգային վարժարանները, չնայած բարդ իրավիճակին, շարունակեցին իրենց կրթա-դաստիարակչական գործունեությունը՝ աշխատելով հայ երեխաներին որքան հնարավոր է պահել հայկական շրջանակներում, նրանց շուրջը ստեղծել հայկական մթնոլորտ, նպատակաուղղելով նրանց դեպի ազգային արժեքները՝ նրանց մեջ ազգային ինքնագիտակցության ոգին բարձր պահելու նպատակով:

Կարճատև դադարից հետո փակված հայկական դպրոցները, գիտակցելով իրենց քայլի ոչ ճշմարտացիությունը, կորցրածի չափը և ազգային վարժարանների ճկուն ու խելացի կեցվածքը, որոշեցին վերաբացվել՝ եղած հնարավորությունների սահմաններում իրականացնելու իրենց կրթա-դաստիարակչական և մշակութային գործունեությունը:

Սիրիայի հայկական դպրոցներն ունեն նույն կրթական աստիճաններն, ինչ պետական դպրոցները՝ ըստ Սիրիայի կրթության մասին օրենքի:

Արաբ եվ հայ տնօրենները հայկական դպրոցներում

1967թվից կրթական սահմանափակումներին զուգահեռ պետությունը հսկողություն է սահմանում ազգային փոքրամասնությունների մասնավոր դպրոցների վրա: Այսօրվա դրությամբ հայկական դպրոցներում արաբ տնօրենների ներկայությունն արդեն դրա վառ ապացույցն է:

Արաբ տնօրենը պետության ներկայացուցիչն է՝ կրթության նախարարության կողմից նշանակված, չորս տարի ժամանակով: Մեծ մասամբ տնօրենները նաև ԲԱԱ կառավարող կուսակցության անդամներ են, երկրի քաղաքական կուրսն իրականացնողները: Արաբ տնօրենը հսկում է հայկական

դպրոցներում պետական կրթական ծրագրերի անխափան կատարումը և ուսուցիչների ուսումնա-մեթոդական աշխատանքները: Նա պատասխանատու է դպրոցում տեղի ունեցող բոլոր իրադարձությունների համար:

Ուսուցման գործընթացի անխափան աշխատանքի և ուսուցիչների մեթոդական պատրաստվածության հարցերով զբաղվում են նաև պետական կրթական մարմինների տեսուչները՝ (բոլոր առարկաների գծով), որոնք պարբերաբար դասալսուծներ են կատարում հայկական դպրոցներում դասավանդվող պետական պարտադիր (ծրագրային) առարկաների ուսուցման որակն ուսումնասիրելու և անխափան ուսուցումն ապահովելու համար:

Փաստորեն հայկական դպրոցների բոլոր իրավասություններն արաբ տնօրենների ձեռքին են: Նա է ուսումնական, կազմակերպական, կարգապահական բոլոր հարցերի վերջնական որոշում ընդունողը և համապատասխան փաստաթղթերի վավերացնողը:

Իսկ ինչպիսի՞ն է հայ տնօրենի դերը, որո՞նք են նրա գործառույթներն ու իրավասությունները դպրոցում ընթացող ուսումնա-դաստիարակչական աշխատանքներում:

Պետական կրթական մարմիններում հայ տնօրենը դիտվում է որպես սեփականատիրոջ ներկայացուցիչ: Այսինքն՝ քանի որ բոլոր հայկական դպրոցների շենքերը, նրանցում եղած գույքը պատկանում են որևէ հայկական եկեղեցու առաջնորդարանին, կամ որևէ կուսակցության բարձրագույն մարմնին, կամ բարեսիրական, հայրենակցական միություններին, հետևաբար, որպես սեփականության տիրոջ ներկայացուցիչ հանդես է գալիս դպրոցի հայ տնօրենը:

Սակայն, ելնելով մեր անմիջական շփումներից, տեսածից, ու վերլուծություններից, մենք հանգեցինք այն եզրակացության, որ չնայած իրավաբանորեն (*de jure*) դպրոցի տնօրեն է համարվում արաբ պետական ներկայացուցիչը, բայց, փաստորեն (*de facto*), իրականում կրթա-դաստիարակչական բոլոր աշխատանքները համակարգում ու ղեկավարում է հայ տնօրենը՝ ունենալով մեկ գերագույն նպատակ՝ դպրոցում սովորող հայ երեխաների համար ապահովել հայեցի կրթություն ու դաստիարակություն.

փոխանցել նրանց ազգային արժեքներ՝ սերմանելով նրանց մեջ ազգային ինքնագիտակցության բարձր ոգի:

Եվ այսպես, Սիրիայի հայկական դպրոցներում տիրում է երկտնօրինության իրավիճակ:

Հայկական դպրոցների տնօրենների հետ ունեցած զրույցներից մեզ համար պարզ դարձավ, որ արաբ և հայ տնօրենները հրաշալի համագործակցում են: Արաբ տնօրենները քաջ գիտակցում են, որ իրենք գտնվում են էությանբ ու ոգով հայկական դպրոցներում, ուր 99% -ով սովորում են հայ երեխաներ, ուր ուսուցչական կազմի 100%-ը նախակրթարանում կամ 80 %-ը՝ ճեմարանում, երկրորդական վարժարանում, հայ մանկավարժներ են, վարչա-տնտեսական և տեխնիկական աշխատողների 100%-ը հայեր են: Այնտեղ տիրում է հայկական մթնոլորտ, հայկական ոգի, հայկական մշակույթ, քրիստոնեական հավատք:

Հիրավի, բոլոր հայկական դպրոցների գործունեության ամենամեծ հաղթանակը նրանցում տիրող ազգային բարձր ոգին է հայ ուսուցիչների մեծ նվիրումը երեխաների հայեցի կրթության ու դաստիարակության դժվարին ու պատասխանատու գործին՝ չնայած վերը նշված սահմանափակումներին, արգելքներին ու հսկողությանը: Այն էլ այն դեպքում, երբ գրեթե բոլոր դպրոցներում առկա են ծրագրերի, դասագրքերի, մեթոդական ուղեցույցների և մանկավարժական կադրերի մեծ խնդիրներ: